

Mardin Kültürünün Edebiyat ve Mimarlık Arakesitinde İncelenmesi: Murathan Mungan Örneği

An Examination of Mardin Culture in the Intersection of Literature and Architecture: The Case of Murathan Mungan

Gül Şebnem Tural*

Fatma Demet Aykal**

Öz

Çalışmada Mardin'in sosyo-kültürel ve toplumsal değerlerinin folklorik öğeler açısından edebiyat ve mimariye yansımaları incelenmiştir. Makalenin örnekleme olarak Mardinli yazar Murathan Mungan'ın otobiyografik nitelikteki *Paranın Cinleri* ve *Harita Metod Defteri* isimli kitapları seçilmiştir. Mardin'in mimari özellikleri ele alınarak bu özelliklerin tarihi ve kültürel bağlamı betimsel olarak incelenmiştir. Seçilen eserlerde yer alan anlatılar üzerinden Mardin'in mimari dokusunun toplumsal değerlerle nasıl iç içe geçtiği ele alınmıştır. Yazarın çocukluk anıları, mahalle hayatı, ritüeller ve özel günleri ele alışı mimari mekânlarla ilişkilendirilerek

Geliş tarihi (Received): 17-12-2024 Kabul tarihi (Accepted): 27-06-2025

* Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı. Diyarbakır-Türkiye/ Phd., Dicle University Institute of Science, Department of Architecture. sebnemtural@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-1871-287X

** Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. Diyarbakır-Türkiye/ Prof. Dr., Dicle University, Faculty of Architecture, Department of Architecture.demetaykal@gmail.com. ORCID ID: 0000-0003-2424-0407

okunmuştur. Bu anılar, Mardin'in mimari yapılarının sosyal yaşamın bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan metinlerde hangi toplumsal değerlere yer verildiği belirlenmiş ve sonunda "aile yapısı, statü, komşuluk ilişkileri, mahremiyet, konfor, ritüeller" olmak üzere altı kategoride değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç olarak, edebî eserlerin Mardin'in mimari kültürünü anlamak için önemli bir kaynak olduğu görülmüştür. Mardinli yazar Murathan Mungan'ın edebî dilinin betimleyici olduğu ve anılarından beslenerek yazdığı eserlerde kent folkloruna dair detaylı bilgiler verdiği belirlenmiştir. Bu anlatılar, yalnızca bireysel hatıraların aktarımıyla sınırlı kalmayıp kent kültürünün gündelik yaşamdaki yansımalarını da görünür kılmıştır. Burada, Mardin'in toplumsal değerlerinden özellikle mahremiyet, konfor ve aile yapısının ön plana çıktığı belirlenmiştir. Makale, kentin mimari kültürünün edebiyata etkisini vurgulamış, mimarinin toplumsal değerler ve normlarla iç içe yapısının edebiyatçılara ve edebî eserlere tesirini de ortaya koymuştur.

Anahtar sözcükler: *kent folkloru, kültür, mimari değerler, Mardin, Murathan Mungan*

Abstract

The study examines the reflections of Mardin's socio-cultural values in literature and architecture through folkloric elements. Murathan Mungan's autobiographical books *The Spirits of Money* and *Map Method Notebook* were selected as examples for the article. Mardin's architectural features were examined and their historical and cultural context was described. The narratives in the selected works were used to explore how Mardin's architectural fabric is intertwined with social values. The author's childhood memories, neighborhood life, rituals, and special days were interpreted in relation to architectural spaces. These memories reveal that Mardin's architectural structures are an important part of social life. From this perspective, the social values reflected in the texts were identified and evaluations were made in six categories: "Family structure, status, neighborly relations, privacy, comfort, and rituals." It is concluded that literary works play an important role in understanding Mardin's architectural culture. It was observed that the literary language of Mardin-born writer Murathan Mungan is descriptive and that his memory-based works provide detailed information about the city's folklore. These narratives also make visible the reflections of urban culture in everyday life. In this context, Mardin's social values, particularly privacy, comfort, and family structure, become prominent. The article emphasizes the influence of the city's architectural culture on literature and reveals how the close relationship between architecture and social values and norms affects writers and literary works.

Keywords: *urban folklore, culture, architectural values, Mardin, Murathan Mungan*

Extended summary

This study aims to examine the relationship between Mardin's architecture and social values through literary works. The main research question is: "How do the architectural features of Mardin reflect social and folkloric values, and how are these values represented

in literary works?”. In the literature review, a broader perspective is provided by examining both local and international sources. In particular, the methodological approach of this study was strengthened by focusing on the methods used in the architectural analysis of multicultural cities such as Mardin. For the literature review, Scopus, JSTOR, Google Scholar and Turkish academic databases were searched; more than 50 articles and books in the fields of architecture, literature and culture were included in the review. As a result of this review, it was observed that previous studies generally focused on the relationship between literature and space, but no comprehensive analysis was made on city folklore and socio-cultural values

The content analysis method used in this study not only provided a descriptive approach, but architectural structures are deeply intertwined with cultural and social practices, contributing to the city’s collective identity. This method was chosen due to its ability to uncover recurring themes and patterns in Mungan’s works, facilitating a nuanced understanding of Mardin’s architectural reflections. In the study, Murathan Mungan’s *Paranın Cinleri* and *Harita Metod Deferi* were analyzed. The selection of these works was influenced by the author’s detailed description of Mardin’s historical and cultural heritage through his personal experiences and observations.

Stonework, narrow streets, abbaras, courtyard structures, which are characteristic features of the city’s historical texture, were read through these works. The data obtained were analyzed within the framework of Mazumdar & Mazumdar (1994) model explaining the relationship between architectural values and social norms. The study categorizes spatial and cultural details to reveal how social values manifest in architectural features.

The first part of the article includes the purpose, problem, methodology and conceptual information on the subject. Here, Mazumdar & Mazumdar’s model of the relationship between social values and architecture is explained in detail. Then the concept of “urban culture”, which is closely related to the subject of the study, is explained in detail. In the next part of the study, Murathan Mungan’s literary personality and information about Mardin are given. The architectural features of Mardin are discussed and the historical and cultural context of these features is analyzed. It is seen that the courtyard arrangements, narrow streets and arched structures of Mardin houses reflect Mardin’s heritage in both architectural and socio-cultural terms. Mardin’s social values are detailed. The multicultural structure of the city, the coexistence of different religious and ethnic groups, hospitality and neighborly relations are highlighted in this section. Social values have deeply permeated Mardin’s architecture and left distinct traces on the physical structures. The courtyards of Mardin’s houses function as important centers of social interaction, where family and neighborly relations are maintained and social ties are strengthened.

Detailed observations on how Mardin’s architectural structures affect social roles were presented. For example, the impact of privacy on social structuring is evident in the interior design of houses through architectural features such as the positioning of windows and wall

height. The importance of courtyards as socializing spaces in the development of neighborly relations is emphasized. Through Mungan's works, the contribution of these architectural elements to the identity of the city is detailed.

The subsequent section examined how Mardin's architectural texture intertwines with socio-cultural values through memories and narratives in *Paranın Cinleri* and *Harita Metod Defteri*. The author's childhood memories, neighborhood life, cultural rituals, and special occasions were analyzed in relation to architectural spaces. These memories revealed that Mardin's architectural structures are not merely physical spaces but also integral parts of cultural and social life. The key societal values identified in this study were evaluated under six categories: family life, status, neighborhood relations, privacy, comfort, rituals.

As a result, it was observed that Mardin's unique architectural structure is not only a structural product, but also a reflection of the city's unique social life. Autobiographical literary works are an important source for understanding Mardin's architectural culture. Murathan Mungan, a writer from Mardin, was also found to be descriptive in his literary language and to have written detailed descriptions of the city's folklore in his works based on his memories. The analysis of these works has helped to comprehend the architectural, historical and cultural heritage of the city in more depth. Among Mardin's social values, privacy, comfort and family life were found to be particularly prominent.

Giriş

Mimarlık, edebiyat ve kültür insan yaşamını farklı yönlerde etkileyen ve belirli noktalarda birbirini besleyen üç önemli alandır. Ancak bu disiplinler birbirinden bağımsız değildir. Mimarlık, teknik bilginin yanı sıra kültürel birikim ve entelektüel derinlikle beslenmelidir. Bu noktada edebiyat, mimarlık ile kültür arasında bir bağ kurarak mekânların sosyal anlamlarını görünür kılabilen güçlü bir araç hâline gelmektedir. Edebî eserlerdeki anlatılar mimarın kentlerdeki estetik, tarihi ve insani boyutları kavramasına katkıda bulunur. Dolayısıyla edebiyatın mimari düşüncüyü besleyen ve kültürel algıyı güçlendiren bir kaynak olarak değerlendirilmesi önemlidir (Akarsu ve Erdoğan, 2020: 16). Mimarlık, mekân dizileriyle bir anlatı kurarken edebiyat, sözcüklerle bir yerin görsel temsilini inşa eder. Her iki sanat dalı da insan deneyimini derinleştirmek için birlikte ele alınabilirler (Gehlot vd., 2018: 121). Bireysel ve toplumsal hafızayı taşıyan edebî metinler, kültürel öğelerin kuşaktan kuşağa aktarımında aracılık etmektedir. Kültür ise toplumun tarihini, geleneklerini, değerlerini ve yaşam tarzını şekillendiren temel bir unsurdur. Bu bağlamda kültür, hem mimarlıkta hem edebiyatta biçim ve içerik düzeyinde kendini gösteren ortak bir zemin sunmaktadır.

Kültür-mimarlık ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, mimarının yalnızca fiziksel değil aynı zamanda toplumsal bir temsil biçimi olduğunu göstermektedir. Rapoport (1998), konut tasarımında ortaya çıkan çeşitliliği aile yapısı, akrabalık ilişkileri ve toplumsal değerlerle ilişkilendirmiştir. Benzer şekilde Mazumdar ve Mazumdar (1999), Hindu evlerindeki kadın kullanıcıların mekânsal deneyimleri üzerinden kültürel değerlerin mekâna nasıl yansıdığını

açıklamıştır. Bu yaklaşımı destekleyen Atik ve Erdoğan (2007), konutlar üzerinden kültür-mimarlık etkileşimini ele alırken, sosyo-kültürel faktörlerin özellikle konut tasarımında belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Fallah Tafti vd. (2024), geleneksel İran konutlarında sosyo-kültürel dinamiklerin mekâna nasıl yansıdığını sistematik biçimde incelemiş, aile yapısı, mahremiyet, toplumsal cinsiyet ve kültürel kimlik gibi kavramların mimariyi biçimlendiren temel etkenler olduğunu ortaya koymuştur.

Edebiyat-mimarlık ilişkisini inceleyen çalışmalar, anlatıdaki mekânın fonun ötesine geçerek toplumsal hafıza ve kültürel kimliğin taşıyıcısı işlevini üstlendiğini göstermektedir. Örneğin Sazyek (2013), *Anahtar* romanından hareketle mekân imgelerinin dönüşümünü, toplumsal bağların çözülmesiyle ilişkilendirmiştir. Erdal (2015), edebî metinlerde mekânın bireyleri bir araya getiren sosyal bir alan olduğunu vurgularken, Moslund (2010), mekânın dil ve deneyimle kurduğu çok katmanlı ilişkiyi öne çıkarmıştır. Havik (2012) ise edebiyatın mekânı kullanıcı deneyimiyle dönüştüren bir araç olduğunu ifade etmiştir. Stephenson (2010), Edith Wharton'un anlatılarında mimari öğelerin toplumsal statü ve kültürel temsilin biçimsel yansıması olduğunu ortaya koymuştur. Romanın yapısal düzenini, mimari tasarımın ilkeleriyle değil iç mekânlar aracılığıyla kurgulanan kültürel ve ahlaki gerilimlerle ilişkilendirmiştir. Terzoglou (2018), edebî metinlerde mimarinin çok yönlü olarak kullanıldığını, kültürel hafıza ve duysal deneyimle ilintili çok katmanlı bir alan olarak temsil edildiğini vurgulamıştır. Bu temsillerin edebiyat aracılığıyla bireysel ve toplumsal düzeyde yeniden üretildiğini ortaya koymuştur.

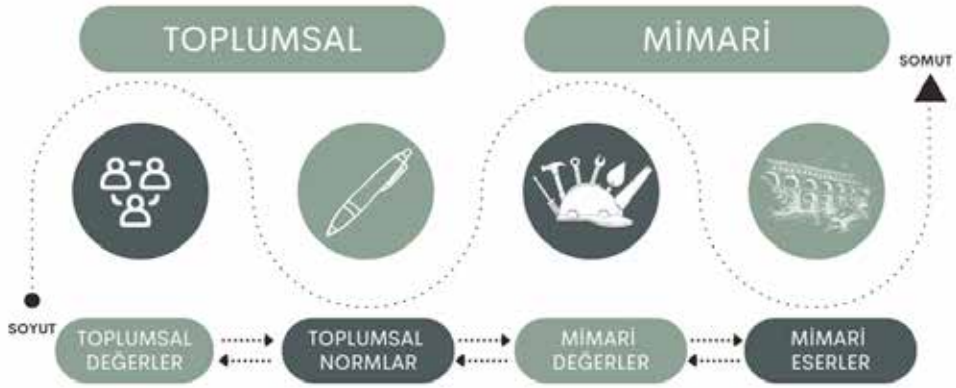
Kent folkloru ve kentsel belleğe odaklanan çalışmalar, edebiyatın kültürel mirası taşıyıcı bir alan olarak nasıl işlediğini göstermektedir. Yeler (2021), Enis Batur'un *Cinlerin İstanbul'u* adlı eseri üzerinden ses, koku, ritüel ve mekân gibi duysal öğelerle İstanbul'un kültürel belleğinin nasıl inşa edildiğini ele almıştır. Özellikle Beyoğlu ve Adalar gibi bölgelerdeki mekân anlatıları kent kimliğine katkı sağlayan sosyo-kültürel dönüşümler üzerinden değerlendirilmiştir. Dinç ve Yolcu (2024), kent folklorunun kolektif hafıza üzerindeki etkisini Çanakkale örneğiyle ele almıştır. Folklorik değerlerin gündelik yaşamdaki görünürlüğü ve kent kimliğiyle kurduğu ilişkiyi incelemiştir. Yücel Besim ve Songür Dağ (2025), Halikarnas Balıkcısı'nın Bodrum'daki edebî anlatılar ve fiziksel katkılar yoluyla kente bıraktığı mirası kültürel bir **“kalıt”** olarak değerlendirmiştir. Edebî temsillerin somut mekânsal öğelerle bütünleştiğini göstermiştir.

Bu çalışmalar, konutun sadece mimari bir ürün olmanın ötesinde toplumsal kimliği ve sosyal yapıyı yansıtan bir mekânsal sistem olduğunu ortaya koymaktadır. Murathan Mungan'ın eserlerinde de benzer bir süreç gözlemlenmektedir. Mardin'in tarihi dokusu ve mimari unsurları toplumsal değerlerle birlikte edebî metinlerde yeniden üretilmektedir.

Yazarın eserinde mekân olarak kullandığı kenti iyi tanıması önemlidir. Bu durumu Eco, şu sözlerle dile getirmiştir: “Bir öykü anlattığımda, sözünü ettiğim mekânların gözümün önünde olması hoşuma gider: Bu bana anlattığım olayla ilgili bir tür güven verir ve anlatı kişileriyle özdeşleşmemi sağlar” (Eco, 2012: 102). Çalışmaya konu olan Murathan Mungan'ın

da benzer ifadelerinin olduğu görülmüştür. Kentlerin eserlerindeki yerini “Belki yalnızca o edebiyat İstanbul’unu değil, onları özleyen kendini ona hazırlayan çocuğu da özlüyorum. Taşra ile dünya, Mardin ile İstanbul arasında kurduğum hattı kat ediyorum yıllardır.” diyerek dile getirmiştir (Mungan, 2002: 88).

Buradan yola çıkarak Murathan Mungan’ın eserlerinde Mardin’e dair kültürel ve mimari öge örnekleri tespit edilip değerlendirilmiştir. Murathan Mungan’ın eserleri mekân algısının sadece fiziksel değil aynı zamanda anlatı, kültürel kimlik ve toplumsal değerler üzerinden nasıl inşa edildiğini anlamak için önemli bir kaynak sunmaktadır. Çalışmanın amacı, Mardin’in kültürel ve mekânsal temsillerini incelemek, bu temsilleri edebiyat-mimarlık arakesitinde, kent belleği ve mimari kimlik bağlamında değerlendirmektir. Bu doğrultuda, mekânın bir anlatı unsuru olarak nasıl işlendiği, toplumsal değerlerin metinlerde nasıl temsil edildiği ve bu anlatıların mimarlıkla nasıl ilişki kurduğu tartışılacaktır. Mimarlık-edebiyat-kültür ilişkisini sistematik bir çerçevede ele almak için Mazumdar ve Mazumdar (1994) tarafından önerilen model temel alınarak çalışma yapılandırılmıştır. Model, mekânsal biçimlenmenin sosyo-kültürel unsurlarla nasıl şekillendiğini toplumsal değerler, toplumsal normlar, mimari değerler ve mimari eserler arasındaki ilişki üzerinden açıklamaktadır. Bu yaklaşım, Mungan’ın anlatılarındaki mimari temsilleri çözümlemede kuramsal bir zemin sunmaktadır. (Şekil 1).

Şekil 1: Toplumsal değerler ve mimarlık arasındaki ilişkinin modeli. (Mazumdar ve Mazumdar, 1994: 69)’dan düzenlenmiştir.

Toplumsal değerler, toplumun kabul ettiği, paylaştığı, önemli bulduğu inançlar ve fikirler bütünüdür. Bu değerlerle toplumun sosyal yapısı, ortak davranışları ve kültürel kimliği şekillenmektedir. Toplumsal değerler adalet, özgürlük, dürüstlük, iyi, kötü gibi soyut kavramları içermektedir. Bu değerler bireylerin doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin ve adil-adaletsiz gibi kavramlara dair genel yargılar geliştirmesini ve toplumsal yaşamın bu yargılar çerçevesinde şekillenmesini sağlarlar (Yazıcı, 2014: 211). Toplumsal değerlerle ilişkili toplumsal normlar oluşmaktadır.

Değerler kurallaşarak davranış ölçüsü haline gelirler. Toplumsal normlar, bir toplumun kabul ettiği kurallar, belirlediği standartlar ve buna bağlı oluşan beklentilerle ilgilidir. Normlar, belirli durumlarda belirli davranış kalıplarını gerektiren ve bireyler tarafından benimsenmesi zorunlu kurallar bütünü olarak nitelendirilir (Tolan, 1978: 235). Genelde toplumsal değerlerin etkisiyle oluşan toplumsal normlar, sosyal yaşantıdaki sınırları, davranış kurallarını ve kuşaktan kuşağa aktarılan folklorik değerleri içerir. Bu normlar, mimari değerlerle doğrudan ilişkilidir.

Mimari değerler, toplumsal değerleri ve toplumsal normları mimari esere aktarmak için somutlaştıran olgulardır. Yapının estetik nitelikleri, işlevselliği, kültürel anlamı gibi unsurları içermektedir. Mimari eser oluşturulurken öncelik verilen, formunu ve yapısını etkileyen değerlerdir. Bu değerler, mimari eserin tasarım sürecinde belirli tercihler ve mekânsal düzenlemeler yoluyla ifade edilirken, aynı zamanda toplumsal yapının getirdiği gereklilikleri de yansıtan bir çerçeve oluşturur.

Bu ilişki modelinin somut ucunda kalan mimari eserler ise tasarım ürünü olan fiziksel yapıları ifade etmektedir. Yapılar mimari değerler ve toplumsal normları yansıtır. Kültürün nesneleştirilmesini sağlar ve toplumun kimliğine dair izler barındırır. Toplumsal değerlerin etkisinde biçimlenen mimari eserler, kullanıcıların yalnızca fiziksel gereksinimlerini karşılayan bir yapı olmanın ötesinde psikolojik ve sosyal ihtiyaçlara da yanıt veren çok katmanlı alanlar haline gelmektedir (Öktem Erkartal, 2021: 14). Tüm bu aşamaların incelenmesiyle toplumsal değerler ile mimari eserler arasındaki bağlantının önemi daha net anlaşılmaktadır. Bu bağlamda konu kültür ve edebiyat bağlamında örnekler üzerinden incelenmiştir.

Çalışmada, Mungan'ın eserlerini incelemek ve bu eserlerde Mardin'in mimari yansımalarını anlamak için içerik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, sadece betimleyici bir yaklaşım sağlamakla kalmamış, edebî metinlerde yer alan mekânsal temsilleri kültürel ve toplumsal değerlerle ilişkilendirerek yorumlamayı mümkün kılmıştır. Amaçlı örneklem tekniğiyle Murathan Mungan örnek yazar, Mardin ise örnek alan olarak belirlenmiştir. *Paranın Cinleri* ve *Harita Metod Defteri* eserleri, mekân ve kültürel unsurların doğrudan vurgulandığı otobiyografik anlatılar olmaları nedeniyle seçilmiştir. İçerik analizi sürecinde, literatürde sıkça vurgulanan “aile yapısı, statü, komşuluk ilişkileri, mahremiyet, konfor ve ritüel” gibi toplumsal temalar temel alınmıştır. Veriler tematik gruplar halinde sınıflandırılmıştır. Her tema altında yer alan anlatı kesitleri, toplumsal-mekânsal ilişkiler bağlamında ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu çözümleme süreci, Mazumdar ve Mazumdar (1994) modelinde tanımlanan toplumsal değerler, normlar, mimari değerler ve mimari eserler arasındaki ilişki yapısı doğrultusunda yapılandırılmıştır. İnceleme aşamalarına yönelik şematik yaklaşım aşağıda verilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: Çalışmanın Aşamaları.

Bu aşamalar doğrultusunda çalışmanın yöntemsel çerçevesi mekânın kültürel ve toplumsal temsillerini çözümlemeye olanak sağlayacak biçimde yapılandırılmıştır.

1. Kent kültürü ve mimari

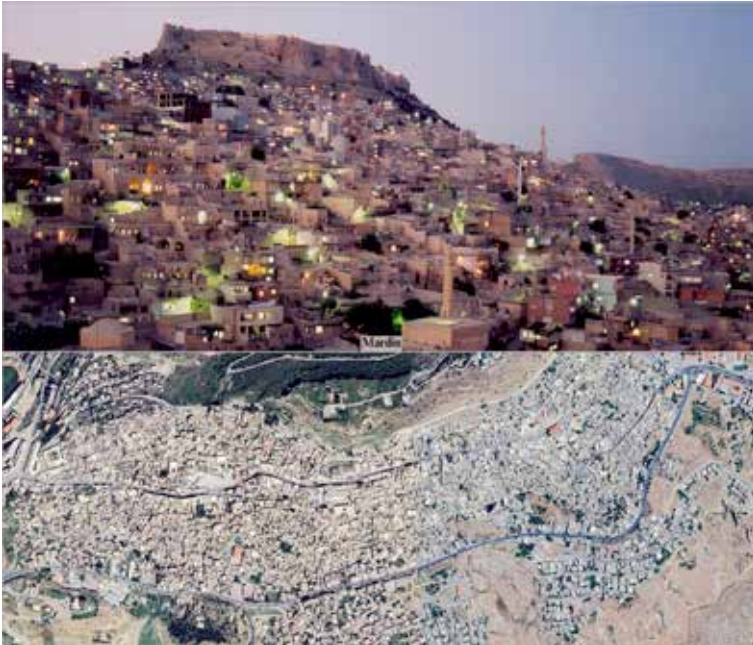
Her kentin zaman içinde tarihi, coğrafi, sosyal gelişmeler doğrultusunda şekillenen bir kültürü vardır. Kent, “bir evler topluluğuna sahip olmasının yanı sıra, kendisine ait toprağa dayalı mülkiyeti, gelir ve giderlerden oluşan bir bütçesiyle aynı zamanda iktisadi birliğe sahip bir birimdir” (Weber, 2003: 94). Kent, caddeler, binalar, kurumlar ve kentlilerden daha fazlasıdır. Kentte gelenek ve görenekler farklı görüşler toplanır. Böylelikle kendine özgü bir kültür oluşur. Kentin kültürel özellikleri görülmesi de hissedilen bir etki yaratır (Kaya, 2007: 20). Kültür kavramı günümüzde farklı bakış açılarıyla ele alınarak disiplinler arası bir çalışma alanı sunmaktadır. Türk Dil Kurumu’na göre kültür, “tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değerlerle bunları kullanmada, sonraki kuşaklara iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2023). Bu bağlamda, kent kültürünün tarihin ve doğanın kente bırakmış olduğu birikimin ürünü olduğu söylenebilir (Koçak, 2011: 263). Kültürün kentle beraber büyüyüp gelişip zaman içinde kente katkı sağlaması beklenir.

Bir kentle ilgili yapılacak edebî okumalar kültürlerin ve kent yaşantısının keşfi gibidir. Bu noktada edebiyat kültür akışı için etkili olmaktadır (Özdemir, 2009: 33). Kent kültürü, kent kimliği ile de yakından ilişkilidir. Kent kimliği doğal, coğrafi ve kültürel öğeleri de içeren geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu konuda çeşitli çalışmaları olan Örer (1993: 53) bulundukları kentlerle özdeşleşen kent kimliğini yansıtan simge yapılardan söz ederken Paris-Eyfel Kulesi, Venedik-San Marco Meydanı, İstanbul-Taksim Meydanı ve New York- Empire State örneklerini vermiştir. Aynı şekilde edebiyatta da kentlerle özdeşleşen, belirli kentleri eserlerinde sıklıkla kullanıp o kentten kültürel olarak beslenen yazarlar bulunmaktadır. Buna örnek olarak Nabokov’un St. Petersburg’u, Balzac’ın Paris’i, Dante’nin Floransa’sı, Ackroyd’un Londra’sı verilmektedir (Uğurlu, 2007: 3). Örnek alan olarak seçilen Mardin de zaman içinde Murathan Mungan ile özdeşleşmiştir.

2. Mardin’de mekân ve kültür

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ve bu sebeple de eşsiz bir kültürel zenginlik barındıran Mardin, kültürel zenginliğinin birçoğunu günümüze de taşımıştır. Tarihi ve kültürel birikimiyle öne çıkan kent, Türk edebiyatının öncü isimlerinden Murathan Mungan’ın kaleminde yeniden tasvir edilerek birçok kişinin ilgi odağı olmuştur. Çevirme (2022: 137), Mungan için “Sözlü edebiyat ürünlerini çağdaş bir yorumla yeniden yazan Murathan Mungan poeta doctus bir yazar olarak tanımlanabilir” demiştir. Poeta doctus “eserlerinde kültürel unsurları bilinçli olarak kullanan ve onlardan sıkça faydalanan yazar” anlamına gelmektedir. Edebiyat-mimarlık-kültür ekseninde gelişen çalışmada Mungan’ın seçilmesinde kendi sözleriyle anlattığı “tüm bu yazmakta olduğum ya da yazdığım şeylere, sinemanın, tiyatronun ve görsel sanatların ustalarının öğrettiği tekniklerle, uzam bilgisini; toplumbilimin, ruhbiliminin ve ekonomi-politiğin öğrettiklerini hiç unutmadan çalışıyorum” bütüncül yaklaşımı da etkili olmuştur (Çevirme, 2022: 138).

Eserlerine bakıldığında Mardin’i kırsalın temsili, İstanbul’u da kentin temsili olarak kullandığı, ikilik yaratmak istediği durumlarda bu kültürel farklılıktan yararlandığı görülmüştür. Mardin’de büyümesinin bir şans olduğunu düşünen Mungan, kentin kendisine mimari bir zevk kattığını değişik kültürleri barındıran şehrin, dünyanın çeşitliliğini farklılıkların kıymetini öğrettiğini belirtmiştir (Çevirme, 2022: 130). Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde farklı kültürlerin, dinlerin ve dillerin bir arada bulunduğu ve birbirinden beslendiği bir konumda olan Mardin, bu farklılıklardan doğan eşsiz kültürü ve tarihi sebebiyle 1979 yılında Turizm Bakanlığı tarafından koruma alanı olarak ilan edilmiştir (Davutoğlu, 2019: 88) (Şekil 3).

Şekil 3 Çalışma alanına ait harita ve görseller (Kaynak: Yazar Arşivi, Google Earth, 2024).

Yüzyıllar boyunca birçok uygarlığın hüküm sürdüğü kentte meydana gelen kültürel çeşitlilik günümüzde hala etkisini sürdürmektedir. Yazar da eserlerinde Mardin'i anlatırken kentte yaşayan ve önceden yaşamış olan halkın kültürel değerlerine değinmektedir.

Mungan'ın da eserlerinde söz ettiği Geleneksel Mardin evlerinin özelliklerine bakıldığında avlu, teras, dam gibi açık mekânlar; eyvan, revak, balkon gibi yarı açık mekânlar; mut-fak, kiler, mahzen, hela gibi servis mekânları ve odalardan oluştuğu görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4. Geleneksel Mardin Evleri (Yazar arşivi, 2024).

Mardin tarih boyunca Türk, Kürt, Arap, Ermeni, Süryani, Arami gibi farklı etnik kökenlere mensup ve farklı dinlere inanan toplulukların beraber yaşadığı bir kent olmuştur. Bu çeşitlilik kentin kültürel dokusunu ve dolayısıyla mimari yapısını da etkilemiştir. Mardin kültüründe yazın avlu ve damlarda, kışın evlerin büyük odasında “Leyli Geceleri” denilen gece eğlencelere yer verilmiştir. Gece bu eğlencelerin yapıldığı mekânlar kent kültürü ile mekân ilişkisine örnek niteliktedir (Uygur, 2014: 89).

Mardin, iklimsel ve topoğrafik özellikleri doğrultusunda biçimlenen geleneksel sokak dokusuna sahiptir. Güneşin özellikle yaz aylarında çok etkili olduğu ve topoğrafyanın yapıları güneye yönlendirdiği kentte şehrin dar sokakları bu özellikler doğrultusunda şekillenmiştir (Alioğlu, 2003:49). “Abbara” adı verilen Mardin’in mimari yapısının bir parçası olan sokaklar arasında bağlantı kuran mekânlar kentin topoğrafyasına da uygun olarak olumsuz iklim koşullarından korunmak için ortaya çıkmıştır. Kısacası Mardin’in coğrafi özellikleri kentin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Murathan Mungan da bu özelliklerden kitaplarında söz etmiştir. Yazarın kültürel öğelere değindiği kesitlerinin bulunduğu kitaplar okunmuş ve mimari anlatımın yoğun olduğu bölümler belirlenmiştir. Çalışmada kent kültürünü oluşturan

ve mimari olarak okunabilen ögeler Mungan'ın *Paranın Cinleri* ve *Harita Metod Defteri* eserleri üzerinden incelenmiştir.

3. Anlatılarda kültürel ve mimari temsillerin incelenmesi

Murathan Mungan'ın 1996 yılında yayımladığı *Paranın Cinleri* ve 2015 yılında yayımladığı *Harita Metod Defteri* adlı otobiyografik nitelikli kitaplarında yer alan mekân temsilleri, bu bölümde ortak kültürel ve mimari temalar etrafında yeniden ele alınmıştır. Her iki eser de yazarın özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerine dair anılarını aktardığı, mekânla olan bireysel ve toplumsal ilişkisini yansıttığı edebî metinlerdir. Mungan, *Harita Metod Defteri* adlı kitabını “Anıların, onların bende bıraktığı izlerin, izlenimlerin yer aldığı, hafızamın gerçeklere sadakatine yaslanan, tamamı anılardan oluşan bir anlatı kitabı” olarak tanımlar (Mungan, 2015: 13). Seçilen kitaplardaki anlatılar, yazarın hafızaya dayalı mekân betimlemeleri sayesinde çözümleme için güçlü bir kaynak sunmaktadır. Bu bölümde kitaplardan seçilen kesitler, ayrı ayrı değil yineleyen mimari unsurlar, kültürel değerler ve duyuşsal anlatım katmanları doğrultusunda üç ana başlık altında tematik olarak sınıflandırılmıştır. Böylece anlatılarda geçen mekânlar yalnızca fiziksel betimlemeleriyle değil aynı zamanda taşıdıkları kültürel ve fenomenolojik anlamlarla birlikte ele alınmıştır.

3.1 Mekânın fiziksel temsilleri

Bu başlık altında, anlatılarda öne çıkan geleneksel yapı öğeleri ve sokak dokusu gibi fiziksel mekân unsurları ele alınmıştır.

3.1.1 Abbaralar ve geleneksel sokak dokusu

Mardin'de taşın kullanımı çok önemlidir. Birbirine “Abbara” denilen karanlık tünellerle bağlanır sokaklar. Abbaraların çoğu evlerin altından geçer. Işıktan koparak birkaç metre yürürsünüz karanlığın içinde; yukarıda odalar, sofalar, hayatlar ... Abbaradan çıktığınızda sokak bitmemiştir. Bir süre sonra yeniden karşınıza bir abbara dikir. Üstünde bir evin penceresine yansıyan gün ışığı, abbaranın üzerine yanlış yapıştırılmış bir etiket gibidir. Abbaranın ağzındaki karanlıkla, pencerede size gülümseyen gün ışığı mimarinin şakasıdır. Yaz sıcaklığında abbaraların içinde bir korsan gibi gezinen serinlik, teninizi okşar; yokuşlu, dik basamaklı merdivenlerin yükünü hafifletmek ister gibidir. (Mungan, 2002: 18)

Bu anlatımda, geleneksel Mardin sokak dokusunun parçası olan abbaraların kent yaşamındaki işlevi öne çıkarılmıştır. Abbaralar, yapısal anlamda birer geçit olmasının yanında iklimsel konfora hizmet eden mimari öğelerdir. Mardin'in sıcak yaz günlerinde sağladıkları serinlik ve yürüyüşü kolaylaştıran gölgelikli geçiş alanları sayesinde, mekânın konfor değerinin arttığı yansıtılmıştır. Işığın geçici yokluğu ve serinlik gibi detaylar, sokakların duyuşsal ve bedenle kurulan yönlendirici niteliğini ortaya koyar. Abbara, fiziksel bir yapı öğesi olmanın ötesinde günlük yaşamla bütünleşmiş, kent belleğine yerleşmiş mimari bir deneyim alanı olarak Tablo 1'deki gibi aktarılmıştır.

Toplumsal değer:	Konfor
Toplumsal norm:	Yazın serin ve gölgeli geçitlerin tercih edilmesi
Mimari değer:	Geçirgen, yönlendirici sokak kurgusu
Mimari eser:	Abbara

Tablo 1: Abbaranın kent belleği bağlamındaki karşılıkları

3.1.2 Konut ve mekânsal aidiyet

Mardin’de dört ayrı kapısı, dört ayrı mahalleye açılan büyük bir malikânede oturlarmış. Büyükbabamın büyükbabası Hacı Abdülgani tarafından Mardin’in Deyr mahallesinde yaptırılan bu bina, hala bütün görkemiyle güneye bakıyor. Deyr mahallesi, adını Deyrizor sürgünlerinden almış. Malikânenin gizemli bir görünüşü vardır. (Mungan, 2002: 11)

Bu kesitte mekânın fiziksel nitelikleri, toplumsal statüyü temsil eden bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dört mahalleye açılan kapılar, yapının merkezi konumunu ve geniş sosyal etki alanını işaret etmektedir. Aynı zamanda malikânenin görkemli ve tarihi özellikleri kuşaklar boyu süren bir aidiyet hissini yansıtmaktadır. Bu yönüyle yapı, sadece yaşam alanı değil aynı zamanda ailenin toplumsal bellekteki yerine işaret eden bir temsil mekânı olarak öne çıkmıştır (Tablo 2).

Toplumsal değer:	Aile yapısı, statü
Toplumsal norm:	Kuşakların devamlılığı, merkezi konum
Mimari değer:	Çok yönlü açıklık, görkemli cephe düzeni
Mimari eser:	Malikâne

Tablo 2: Malikânenin toplumsal bellek ve aidiyetle ilişkisi

3.1.3 Pencereler ve mahremiyet

Sokağa bakan pencereleri insan boyunun üstünde, avluya bakan iç pencereleriye insan boyunun altında olduğu için, günün bazı saatlerinde değişik açılardan odalara süzülen ışığın mekânda yarattığı tonlar, gölgeler, beni Osman Hamdi’den Flaman resamlara varana dek açılan geniş bir yelpazeye hazırlayan şeylerden biri sanırım. Bir feodal zorlama gereği olsa gerek, Mardin’in klasik mimarisinde hiçbir evin penceresi ötekinin penceresiyle yüz yüze gelmez, hepsi bir diğerinin ancak duvarını görebilir. (Mungan, 2002: 19)

Bu kesitte, pencere yerleşimlerinin yalnızca yapısal bir tercih olmadığı aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve mahremiyet kültürüyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Yazar anlatısıyla Mardin’in geleneksel mimarisinde mahremiyetin ne ölçüde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Pencerelerin yönü, yüksekliği ve konumu mahremiyeti korumak amacıyla bilinçli olarak şekillenmiştir. Bu mimari düzen, yalnızca fiziksel bir sınırlama değil

aynı zamanda yaşam kültürüne yerleşmiş toplumsal değerlerin aşağıdaki şekilde yapıya aktarılmış halidir (Tablo 3).

Toplumsal değer:	Mahremiyet
Toplumsal norm:	Doğrudan bakıştan kaçınma, görsel mesafe
Mimari değer:	Pencere yönlenmesi, yükseklik ayarı
Mimari eser:	Pencere

Tablo 3: Pencerenin mahremiyet bağlamındaki karşılıkları

3.2 Kültürel yaşamın mekânsal yansımaları

Mekân, anlatılarda gündelik yaşam biçimleriyle bütünleşmiş bir düzen olarak yer alır. Mevsimsel ritüeller, aile yapısı ve toplumsal alışkanlıklar mimari kullanım biçimlerine yön vermiştir. Kültürel süreklilik, bu kullanımlar üzerinden mekâna yansımıştır.

3.2.1 Avlu ve mevsimsel ritüeller

Yazları avluda yatardık geceleri... Yatakların avluya çıkma zamanı, diye bir takvim başlangıcı vardı o taş kentin, bir zaman işareti... Yaz habercisi sıcakların, yavaş yavaş başlamasıyla birlikte, ev içlerinde tatlı bir telaş başlardı. Bir çeşit taşınma hazırlığına benzerdi bütün koşuşturmalar. Avluya çıkmanın ilk habercisi eve çağrılan hallaçlardır. Yaz yatakları ve yorganları farklı olur; yazın pamuklu, kışın yünlü yataklarda yatılır. Kış yorganları kalın, yaz yorganları ince olur. Yazla birlikte yün yataklar kaldırılırdı ortadan. Defalarca yıkanıp, arapsabunuyla ovulmuş avlunun taş zeminine büyük brandalar, yer örtüleri serilir, bunların üzerinde denkliklerden çıkarılan yatakların, yorganların, yastıkların pamukları atırılırdı...(Mungan, 2002: 36)

Bu anlatıda avlu, gündelik yaşamın merkezine yerleşmiş çok işlevli bir mekân olarak yansıtılmıştır. Buna göre kentlilerin yaşam kültüründe komşuluk ilişkilerinin, aile yapısının, uyku ritüeli önemli yer tutar. Burada uyumanın bir takvim başlangıcı niteliğinde olduğundan söz edilmiştir. Mevsim değişimiyle günün çoğunluğu avluda geçeceği için burayı yeni yaşam alanı hâline getirmenin ev sakinleri için öneminden bahsedilmiştir. Kent kültüründe bu geçiş döneminin bir parçası olarak hallaçlardan söz edilmiştir. Konutların en önemli mekânlarından olan avlunun kültürel işlevlerine değinilmiştir. Yorgan kaldırma döneminde yünleri havalandıran hallaç adı verilen kişilerin, avluda bu eylemi gerçekleştirmesi anlatılmıştır. Avlu'nun kültürel işlevleri aşağıdaki şekilde betimlenebilir (Tablo 4).

Toplumsal değer:	Aile yapısı, ritüeller
Toplumsal norm:	Mevsim geçişlerinde ev içi düzenin değişmesi
Mimari değer:	Dış mekânın dönemsel yaşam alanına dönüşmesi
Mimari eser:	Avlu

Tablo 4: Avlunun kültürel bellek bağlamındaki karşılıkları

3.2.2. Dam ve geçici yerleşim

Ardından tahtlar, ya da tahta divanlar çıkarılırdı avlulara. Geçen yıllardan kalanların tahtaları onarılır, yıkanır, ovulur, güvercin pislikleri, rüzgârın getirdikleri, zamanın kiri temizlenir, üzerlerine yatak döşek serilmeye hazır hale getirilirlerdi. Ya da onarılmayacak kadar aşınmışlarsa, yenileri ısmarlanırdı marangozlara. Tahta divanlar, tek kişilik ya da iki kişilikken; taht adı verilen daha büyükleri, çok çocuklu kalabalık aileler içindir. Üstelik taht, daha görkemlidir, tahta birkaç küçük basamakla çıkılır örneğin, dört yanı ahşap parmaklıkla çevrilidir, parmaklıklar düz olmayıp, oymalarla süslenmiştir ve dört köşesinde kalın ahşap direkler, sütunlar vardır. Bunlara bembeyaz cibinlikler gerilir hem sinekten korur uyuyanları hem de mahrem gözlerden... Tahtlara birkaç yatak birden serilir. Ev içlerinde geceleri uyku tutmamaya başladı mı, herkes damlara çıkmaktan, avlularda yatmaktan söz etmeye başlar. (Mungan, 2002: 37)

Bu anlatıda dam, yaz sıcaklarında dış mekâna taşan yaşamın bir uzantısı olarak yer alır. Taht adı verilen büyük oturma ve yatma platformları, hem işlevsel hem de simgesel birer mekânsal öğedir. Kalabalık ailelerin birlikte vakit geçirebildiği bu yapılar, konfor, mahremiyet ve birliktelik ihtiyaçlarına göre biçimlenmiştir. Cibinliklerin estetik ve işlevsel kullanımı, mekânda aynı anda hem koruma hem de görünmez olma arayışının izlerini taşır. Dam burada mevsimsel bir yaşama biçiminin parçası olarak kullanılmaktadır (Tablo 5).

Toplumsal değer:	Aile yapısı, mahremiyet, konfor
Toplumsal norm:	Yaz gecelerinde dam kullanım pratiği
Mimari değer:	Yükseltilmiş açık alanda geçici uyku düzeni
Mimari eser:	Dam, taht, cibinlik

Tablo 5: Damda mevsimsel yaşam ve geçici yerleşim pratiği

3.2.3 Kuyular ve su kültürü

Mardin’de büyüdüğüm evin avlusunda derin bir kuyu vardı. Orada birçok evin kendine ait kuyusu olur; her kuyu kendi su kaynağının dışında, geniş damları boydan boya çevreleyen, her yıl özenle bakımı yapıp temizlenen olukların taşıdığı yağmur sularıyla da beslenirdi. Dam oluklarının en önemli sorunu sık sık temizlenmesi gereken güvercin pislikleriydi; çocukluğumun Mardini’nin göğünden güvercinler, kumrular, kırlangıçlar eksik olmazdı (...) Avlularına güvercinlik, kuş barınağı kuran meraklılar mevsim dönümlerini burada besledikleri kuşlarla izlerdi. Çam ağaçlarının, gül dallarının serin gölgesinde gezinip avlu içlerindeki havuzların başında kanat çırpın kuşlar çocukluğumun değişmez imgelerindendir. (Mungan, 2015: 68).

Mungan burada geleneksel Mardin evlerinin avlusunda bulunan ve su kaynağı olarak kullanılan kuyulara değinmiştir. Kuyu, işlevsel yönünün ötesinde kültürel ve gündelik yaşamla iç içe geçmiş bir öğedir. Burada evlerin kendine ait kuyulara sahip olması, suya erişimin bireysel sorumlulukla ilişkilendiğini gösterir. Olukların temizlenmesi gibi düzenli

bakımlar ise ortak yaşam alışkanlıklarının bir parçasıdır. Kuyu kültürü, havuz kullanımı ve bahçedeki bitkiler ortak yaşam alanı olan avlu içerisinde oluşmaktadır. Ayrıca bu coğrafyada günlük yaşamın bir parçası olan güvercin yetiştirme alışkanlıklarının mekânı şekillendirdiği, bu nedenle damlardaki su tahliye sisteminin de buna göre tasarlandığı görülmektedir (Tablo 6).

Toplumsal değer:	Komşuluk İlişkileri
Toplumsal norm:	Yağmur suyu toplama, kuyu temizliği
Mimari değer:	Su döngüsüne entegre yapı kurgusu
Mimari eser:	Kuyu, oluk

Tablo 6: Kuyunun gündelik yaşam içindeki yeri

3.3 Mekânın duyuşsal izleri

Murathan Mungan'ın anlatılarında mekân, duyularla hissedilen, zamanla örülen ve bel-
lekte iz bırakan bir deneyim alanı olarak okuyucunun karşısına çıkar. Mekânın anlatımı koku,
ses, ışık, ısı, dokular ve zaman algısı gibi unsurlar üzerinden şekillenir. Bu bağlamda çalış-
mada mekân hissedilen ve yaşanan bir ortam olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu bölümde
yer verilen anlatılar, mekânı hissettirilen zaman, duyular yoluyla biçimlenen atmosfer ve
bireysel etkileri yönüyle değerlendirilmiştir.

3.3.1. Koku

Yazın kavurucu öğle sonralarında, büyük evlerin en korunaklı, en serin yeri olan
kilerlere, arka odalara pamuk yataklar, sabun kokan bembeyaz örtüler, pikeler serilir;
başucumuza, bakır maşrapalar, güğümler içinde iri buz parçalarının yüzdüğü ayranlar
bırakılırdı. Akşamın serinliğine kadar herkes, her ev, her yer, bütün şehir derin bir
uykuya daldı. Akşamüstü serinlik çıktığında avludaki derin kuyudan su çekerek evi
yıkardık; taşlardan sıcak tüterdi., (Mungan, 2002: 18)

Bu anlatılarda mekân, kokular, sıcaklık farkları ve fiziksel temas yoluyla duyumsanır.
Serin hava akımının tenle teması, sabun kokusu ve dokulu örtüler, yaz mevsimine özgü gün-
delik düzeni çağırıştırır. Evin serin kalan bölümlerinde dinlenmek, soğuk içecekler hazırla-
mak ve gün sonunda evi yıkamak gibi uygulamalar, hem konfor arayışını hem de tekrar eden
alışkanlıkları yansıtır. Mekân kullanımı, iklim koşullarına duyarlı bir düzen içinde şekillen-
miştir (Tablo 7).

Toplumsal değer:	Konfor, ritüeller
Toplumsal norm:	Yaz aylarında serin ve korunaklı alanların kullanımı
Mimari değer:	Hava akışı ve serinlik sağlayan mekânsal kurgu
Mimari eser:	Kiler, serin iç mekânlar

Tablo 7: Kilerin yaz mevsimine özgü duyuşsal ve mekânsal kullanımı

3.3.2. Gece anlatıları

O kıraç sessizliğiyle güneşe komşu evlerin serin ayvanlarında oturup, bütün uf-kun yalnızca bir bozkır olduğu o taşkentte insanlar birbirlerinin masallarını dinliyor, birbirlerinin masallarına inanıyorlardı. Sıcakın hiçbir şeyi, hatta zamanı bile kımıldat-madığı o kızgın öğleüzlerinde ya da bol yıldızlı gecelerin, damlara, avlulara serilmiş bitişik yataklarında fısıldaşan masallar bütün uzaklıkları yakın ediyordu, bütün düşle-ri gerçek. (Mungan, 2002: 20)

Yukarıda sözü edildiği üzere, mekânın kullanımı komşuluk ilişkileriyle bütünleşerek kültürel hafızanın bir taşıyıcısına dönüşmüştür. Bu anlatıda zaman algısı, sessizlik ve anlatı-lan sözlü masallar üzerinden kurulmuştur. Sessizlik ve sıcak, mekânı durağan bir hâle getir-miştir. Masallar, bu durağanlığın içinde bellekte yer eden ortak ritim oluşturmuştur. Damlar ve avlular, masalların, sözlerin ve sessizliğin iç içe geçtiği kültürel hafızanın bir taşıyıcısına dönüşmüştür (Tablo 8).

Toplumsal değer:	Komşuluk ilişkileri, ritüeller
Toplumsal norm:	Gece saatlerinde ortak masal anlatımı
Mimari değer:	Açık alanın duygusal kullanımı
Mimari eser:	Dam, avlu

Tablo 8: Gece anlatılarında dam ve avlunun ortak hafıza mekânı olarak kullanımı

3.3.3 Isınma ve ortak mekân

Bazı evlerde topraktan yapılma orta mangalının üstüne kalın bir örtü, battaniye ya da ince bir yorgan atılır, etrafında halkalanan ev ahalisinin ısınmak içine bacaklarını, ayaklarını uzattığı bir tür sıcak çadır kurulurdu. Bu mangalın hem ısıyı dışarı veren hem de üstüne örtülen battaniye ya da yorganın ateşle doğrudan temasını engelleyen gene topraktan yapılmış delikli bir kapağı vardır. (Mungan, 2015: 164)

Bu bölümde anlatılan kış mevsimine özgü ısınma düzeni, iç mekânın ortak yaşama göre yeniden kurulduğunu gösterir. Mangal çevresine yerleştirilen örtülerle oluşturulan sıcak alan, hem fiziksel konforu sağlar hem de aile bireylerini bir araya getirir. Bu yerleşim, yapısal bir çözüme değil, birlikte ısınma eylemiyle şekillenen deneyime dayanır. İç mekân, burada or-tak yaşamın ve mevsimsel alışkanlıkların taşıyıcısı haline gelir (Tablo 9).

Toplumsal değer:	Aile yapısı, ritüeller, konfor
Toplumsal norm:	Kış aylarında ortak ısınma kültürü
Mimari değer:	Isı merkezli yerleşim düzeni
Mimari eser:	Mangal, ortak oturma düzeni

Tablo 9: Mangal etrafında kurulan ortak mekân düzeni

4. Değerlendirme

Çalışma, Mazumdar ve Mazumdar (1994)'ın toplum ve mimarlık ilişkisini açıklamak için kullandığı toplumsal değerler, toplumsal normlar, mimari değerler ve mimari eserleri kapsayan ilişki modeli üzerinden ilerlemiştir. Bu şekilde dört aşamalı bir süreç oluşturulmuştur. Bu süreç, toplumsal değerlerin yer aldığı soyut uçtan mimari eserlerin bulunduğu somut uca doğru ilerletilmiştir. Bu ilerleyişte, kültürel unsurların özellikle folklorik öğeler aracılığıyla mimariye nasıl yansıdığı incelenmiş ve toplumun kimliğine dair izler aranmıştır.

Mungan'ın eserlerinde toplumsal değerlerin zamanla toplumsal normlara dönüşerek mimari tercihlere nasıl yansıdığı, bu sürecin kültürel ve mekânsal dönüşümlerle hangi noktada kesiştiği analiz edilmiştir. Tablo 10'da, çalışma modeline uygun bir analiz süreci uygulanmıştır. Bu model, toplumsal değerlerin mimari unsurlara aktarılma sürecini sistematik bir şekilde değerlendirerek kent kültürünün ve mekân kullanımının zaman içindeki değişimini anlamaya yöneliktir. Toplumsal değerler, toplumsal normlar, mimari değerler ve mimari eserler başlıkları altında yapılan bu değerlendirmeler aşağıdaki tabloda toplu halde gösterilmiştir (Tablo 10).

Tema	Toplumsal Değerler	Toplumsal Normlar	Mimari Değerler	Mimari Eserler
Konut ve Mekânsal Aidiyet Avlu ve Mevsimsel Ritüeller Dam ve Geçici Yerleşim Isınma ve Ortak Mekân	Aile Yapısı	Kuşaklar arası süreklilik, geniş aile kurgusu	Konutun fiziksel yapısının kuşaklar arası birlikteliği destekleyecek biçimde kurgulanması	Kuşaklara ev sahipliği yapan konut, toplu kullanıma uygun taht ve avlu.
Konut ve Mekânsal Aidiyet	Statü	Aile reisinin sosyal statüsüne bağlı olarak belirlenen konut yerleşimi	Konutun büyüklüğü ve kent içindeki konumunun sosyal göstergelere göre planlanması	Görkemli cephe, mahallelere açılan çok yönlü kapılar
Abbaralar ve Geleneksel Sokak Dokusu Kuyular ve Su Kültürü Gece Anlatıları	Komşuluk İlişkileri	Kadın-erkek ayrımı gözetilerek kurulan yakın komşuluk ilişkileri.	Kadın ve erkek kullanımına göre ayrıştırılan mekânların bulunması ile ritüel ve sosyal etkinliklerin komşularla ortak alanlarda gerçekleşmesi.	Açık kamusal geçiş alanları, damlar, avlular

Pencereler ve Mahremiyet Dam ve Geçici Yerleşim	Mahremiyet	Kamusal ve özel alan ayırımına yönelik güçlü normlar	Sokak-ev ilişkisini sınırlandıran yüksek duvarlar, içe dönük avlu düzeni ve mekânların cinsiyet rollerine göre ayrılması	Avluya açılan pencereler, yüksek duvarlı yapılar, dolaylı görüş sağlayan pencere yerleşimi
Abbaralar ve Geleneksel Sokak Dokusu Dam ve Geçici Yerleşim Koku Isınma ve Ortak Mekân	Konfor	İklim koşullarına uyum sağlamak adına gölgelik ve serin alanlar oluşturma ihtiyacı	Hava akışını destekleyen geçiş alanları, serin iç hacimler ve mevsimsel kullanıma uygun açık alan düzenlemeleri	Abbaralar, serin kilerler, geçişli sokak dokusu, merkezi ısınma elemanları
Avlu ve Mevsimsel Ritüeller Dam ve Geçici Yerleşim Koku Gece Anlatıları Isınma ve Ortak Mekân	Ritüeller	Geleneksel yaşam pratiklerine bağlı olarak gelişen ritüeller	Zamanla tekrarlanan davranışların mekânda yer edinmesi	Su depolama sistemleri, kuyular, oluklar, geniş taş döşemeli avlular, damlar

Tablo 10: Murathan Mungan'ın Eserlerinde Mardin Kültürü ve Mimarlık İlişkisi

Mardin mimarisine etki eden toplumsal değerler ve normlar, Murathan Mungan'ın eserleri üzerinden folklorik öğeler aracılığıyla okunmuştur. Davranış kalıplarının mimari ürüne dönüşüm süreci bu kültürel öğeler ışığında değerlendirilmiştir.

Çalışmada tespit edilen toplumsal değerler aile yapısı, statü, komşuluk ilişkileri, mahremiyet, konfor ve ritüellerden oluşmaktadır. Bu değerlerin mimari eser oluşumundaki etkisine bakıldığında değerlerin dinamik olabileceği ve zaman içinde değişip dönüşebileceği unutulmamalıdır. Değerlendirme sürecinde mimari eserler ile toplumsal değerler arasındaki karşılıklı etkileşim belirginleşmiştir. Mekânsal kullanımda aile üyeleri arasındaki roller belirleyici olmuş, odaların sabit işlevlerden çok kullanıcı ihtiyacına göre şekillendiği esnek bir iç düzen gözlenmiştir. Konutun konumu ve büyüklüğü, sosyal görünürlükle ilişkilendirilmiş, mekân sadece yaşama alanı değil toplumsal kimliğin göstergesi olarak da işlev görmüştür. Komşuluk ilişkileri günlük yaşamın özel alan sınırlarını aşarak ortak mekânlara taşınmasına zemin hazırlamıştır. Masal anlatımı, kolektif ritüeller ve mevsimsel geçişler bu etkileşimi pekiştirmiştir. İçe kapalı avlu düzeni yoluyla toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir iç-dış mekân ayırımı kurulup mahremiyet sağlanmıştır. Konfor ihtiyacı iklimle uygun serin ve korunaklı mekânların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Zamana bağlı olarak tekrar eden uygulamalar mekâna geçici işlevler kazandırmıştır. Yatakların damlara taşınması ve avlunun ritüel alanına dönüşmesi mimarinin folklorik pratiklerle iç içe geçtiğini

göstermiştir. Bu kapsamda yapılan içerik analizinde her anlatı kesiti ilgili olduğu tematik değere göre sınıflandırılmıştır. Bu tematik sınıflamayla mekân anlatılarının hangi toplumsal değerleri öne çıkardığı sistematik biçimde değerlendirilmiş, her bir mekânsal unsurun edebî temsiline arkasındaki kültürel ve işlevsel anlam katmanları görünür kılınmıştır.

Mimari eserler ve değerler, toplumsal normlardan etkilenirken bu normların dönüşümüne de katkıda bulunmaktadır. Örneğin, avlular mahremiyet sağladığı gibi sosyal ilişkileri güçlendiren mekânlar olarak işlev görmüştür. Benzer şekilde abbaralar iklimsel konfor sağlanması için bir çözüm sunarken, Mardin'in kentsel dokusunu biçimlendiren bir öge haline gelmiştir.

Burada mimarlık kültürel boyutlarıyla öne çıkmaktadır. Mimarlığı somut ve teknik mimari yaklaşımlarla ele almanın ötesine geçerek kültürel olarak kent belleğindeki yansımaları çerçevesinde değerlendirmek, bu kentin geleneksel dokusuna işaret etmiştir. Özellikle mahremiyet, konfor ve komşuluk ilişkileri gibi kavramlar, mekânsal organizasyonun temel belirleyicileri olmuş ve geleneksel Mardin konutlarında içe kapalı bir düzenin gelişmesini sağladığı görülmüştür. Geniş aile yapısı ve komşuluk ilişkileri göz önüne alındığında, buradaki mimari eserlerin yaşam biçimine göre şekillendiği Mungan'ın otobiyografik eserlerine de yansımıştır. Geleneksel Mardin evlerinde yaşayan bölge insanlarının istek ve ihtiyaçlarına göre yaşam pratikleri ördükleri ve bu yönde çözümler ürettikleri görülmüştür.

Sonuç

Çalışmada Mardin'in zengin kültürel yapısının mimarideki izleri, Murathan Mungan'ın *Paranın Cinleri* ve *Harita Metod Defteri* adlı eserleri merkezinde incelenmiştir. Mungan'ın eserlerindeki mekân tasvirlerinin, Mardin'in kültürel ve mimari kimliğiyle örtüştüğü noktalar ortaya konmuştur. Mardin'in kendine özgü geleneksel konut örneklerinin kentin toplumsal değerlerinin, kültürel birikiminin bir sonucu olduğu ve folklorik mirasının somutlaşmış bir yansıması olduğu tespit edilmiştir. Mungan'ın söz konusu eserlerinde yer alan Mardin anlatılarında da aile yapısı, statü, komşuluk ilişkileri, mahremiyet, konfor ve ritüeller gibi toplumsal değerlerin kültürel belirleyiciler olarak öne çıktığı görülmüştür. Yazara ilham kaynağı olan kentin folklorik yapısı, bu anlatıların atmosferine doğrudan yansımıştır. Bu bağlamda, edebiyatın mimari hafızayı koruma ve kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarma işlevi önemli bir bulgu olarak öne çıkmıştır. Mardin'in toplumsal değerleri ve normları, Mungan'ın metinlerine yalnızca tema düzeyinde değil, mekân belleği ölçeğinde de etki etmiştir.

Özellikle mahremiyet, konfor ve aile yapısı gibi kavram ve değerlerin geleneksel konutlarda mekânsal biçimleniş etkilediği gözlemlenmiştir. Bu olguların; avlu, mutfak ve servis alanlarının kullanımı ile kapı ve pencere açıklıklarının yönü, yüksekliği ve yerleşimi gibi mimari bileşenler üzerinde belirleyici rol oynadığı tespit edilmiştir. Tematik kodlamaya göre en sık tekrar eden değerlerden biri olan konfor, iklimsel uyum ve yaz aylarında mekânın yeniden işlevlendirilmesi gibi mimari yaklaşımlarla öne çıkmıştır. Aşamalı olarak incelenen metinlerde toplumsal değerlerin mimari esere dönüşürken geçirdiği

süreç anlaşılır hâle gelmiştir. Mardin’in kendine özgü dokusunun ve kimliğinin korunması için referans alınabilecek toplumsal değerler belirlenip ön plana çıkarılmıştır. Bu çalışma, edebî eserlerin mimari mirasını anlamada analitik bir araç olarak kullanılmasının önemini vurgulayarak gelecekte yapılacak disiplinlerarası araştırmalar için de yol gösterici olabilecektir. Bu ve bunun gibi çalışmalar, Mardin’in kültür turizmi açısından tanıtılmasında da kullanılabilecek ve edebiyatın bu konudaki etkisinin gözlemlenmesi açısından da işlevsel olabilecektir.

Sonuç olarak Murathan Mungan’ın *Paranın Cinleri* ve *Harita Metod Defteri* eserlerinin izinden giderek Halikarnas Balıkcısı’nın Bodrum’u gibi Murathan Mungan’ın Mardin’i ve/veya Murathan Mungan’ı yetiştiren Mardin bağlamında kültürel bir “kalıtı” daha Mardin kent belleğine kaydetmek mümkündür.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale, orijinal veriler temelinde hazırlanmış özgün bir araştırma makalesidir. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olup başka bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiştir. Yazar, araştırma sürecinde etik ilkelere ve kurallara uymuştur.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci yazar %50, ikinci yazar %50.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This article constitutes an original research paper based on original data. It has neither been published previously nor submitted for publication elsewhere. The author has adhered to ethical principles and guidelines throughout the research process.

Contribution rates of authors to the article: First author %50, second author %50.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Support statement: No financial support was received for the study.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akarsu, H.T., & Erdoğan, N. (2020). *Edebiyatta mimarlık*. 2. Baskı. YEM Yayın.
- Alioğlu, E. F. (2003). *Mardin: Şehir dokusu ve evler*. Tarih Vakfı.
- Atik, D., & Erdoğan, N. (2007). Geleneksel Konut Mimarlığını Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Edirne’de Şinasi Dörtok Evi. *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 8(1), 21-27.
- Çevirme, H. (2022). *Murathan Mungan Bir Kültürel Okuma Denemesi*. Kriter.
- Davutoğlu, E. (2019). *Kültürel turizmin bir yerel kalkınma aracı olarak sürdürülebilirliğinin Mardin kenti örneği üzerinden incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Diñç, M., & Yolcu, M. A. (2024). Kentsel Mekânların Folklorik İşlevleri: Çanakkale Örneği. *Folklor Akademi Dergisi*, 7(3), 1032-1048. doi.org/10.55666/folklor.1542429

- Eco, U. (2012). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (K. Atakay, Çev.) Can.
- Erdal, T. (2015). Sedat Veyis Örnek'in öykülerinde "mekân" algısı. *folklor/edebiyat*, 21(82), 377-392.
- Fallah Tafti, F., Rashid, M.M., & Rodes, S. (2024). *Socio-Cultural Dynamics of Dwelling in Persian Architecture: A Critical Review of Components of Culture, Interrelations, and Layers*. Deakin University. Conference contribution. <https://hdl.handle.net/10779/DRO/DU:26054245.v1>
- Gehlot, K., Mishra, S. A., & Trivedi, K. (2018). Literary architecture. *International Journal of Research - Granthaalayah*, 6(10), 121-129. doi.org/10.29121/granthaalayah.v6.i10.2018.1169
- Google Earth. (2024). Mardin [Uydu görüntüsü] Google. <https://earth.google.com/web/> (Erişim tarihi: 29.03.2024).
- Havik, K. (2012). *Urban literacy: A scriptive approach to the experience, use and imagination of place*. TU Delft. Delft University of Technology.
- Kaya, E. (2007). *Kentleşme ve kentleşme*. Okutan.
- Koçak, H. (2011). Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Değişen ve Dönüşen Kentler. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 259-269.
- Mazumdar, S., & Mazumdar, S. (1994). Societal Values and Architecture: A Socio-Physical Model of Interrelationships. *Journal of Architecture and Planning Research*, 11(1), 66-90.
- Mazumdar, S., & Mazumdar, S. (1999). 'Women's Significant Spaces': Religion, Space, and Community. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 159-170.
- Moslund, S. (2010). The presence of place in literature – with a few examples from Virginia Woolf. *Aktuel Forskning*. <http://static.sdu.dk/mediafiles/F/3/9/7BF39578E6-7C8B-49BA-B7BE-3244D3CC3884%7DPlaceInLiterature.pdf>
- Mungan, M. (2015). *Harita metod defteri*. Metis.
- Mungan, M. (2002). *Paranın cinleri*. 5. Baskı. Metis.
- Öktem Erkartal, P. (2021). Reading the Spatial Organization of Yalvaç Tıraşzade Mansion Through Cultural Codes. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6(1), 11-24. <https://doi.org/10.30785/mbud.801122>
- Örer, G. (1993). *İstanbul'un kentsel kimliği ve değişimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özdemir, N. (2009). Turizm ve Edebiyat. *Milli Folklor*, (82), 32-49.
- Rapoport, A. (1998). Using "culture" in housing design. *Housing and society*, 25(1-2), 1-20.
- Sazyek, E. (2013). Refik Halit Karay'ın Anahtar Adlı Romanında Mekân İmgeleri. *folklor/edebiyat*, 19(73), 131-145.
- Stephenson, L. (2010). Decorating Fiction: Edith Wharton's Literary Architecture. *University of Toronto Quarterly* 79(4), 1096-1104. doi.org/10.1353/utq.2010.0259.
- Terzoglou, N.I. (2018). Architecture as meaningful language: Space, place and narrativity. *Linguistics and Literature Studies*, 6(3), 120-132. doi.org/10.13189/lis.2018.060303
- Tolan, B. (1978). *Toplum bilimlerine giriş*. Kalite Matbaası.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 10.12.2023).
- Uğurlu, S.B. (2007). Bellek, tarih ve kültür: Murathan Mungan'da Mardin imgesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 4(2), 1-23.

- Uygur, H.K. (2014). Mardin'in Geleneksel Eğlencesi: Leyli Gecesi. *Milli Folklor*, 13(102), 86- 98
- Yazıcı, M. (2016). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Firat University Journal of Social Sciences*, 24(1), 209-223. doi.org/10.18069/fusbed.10221
- Yeler, S. (2021). Cinlerin İstanbul'u. N. Erdoğan, H.T. Akarsu, T. Özbursalı (Ed.) *Çağdaş Türk edebiyatında mimarlık* (s. 262-266) YEM Yayın.
- Yücel Besim, D., & Songür Dağ, E. (2025). Halikarnas Balıkcısı'nın Bodrum'daki Miras ve Kalıtlarının İzini Sürmek ve Güncel Bir Sunum Önerisi. *folklor/edebiyat*, 31(122), 487-516. doi.org/10.22559/folklor.3873
- Weber, M. (2003). *Şehir/modern kentin oluşumu* (M. Ceylan, Çev.) Bakış.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).